

Nechutová, Jana; Fuksová, Jana

Úvod k promočním promluvám

In: Hus, Jan. *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou*. Nechutová, Jana (editor); Fuksová, Jana (editor). Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2015, pp. 53-57

ISBN 978-80-210-7873-4

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134091>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PROMOČNÍ PROMLUVY

ÚVOD K PROMOČNÍM PROMLUVÁM

Druhou částí tohoto překladového souboru jsou tzv. rekomendace, proslovy, které Hus pronášel jako promotor svých žáků při bakalářských a magisterských promočních na artistické fakultě pražské univerzity. Pocházejí z let 1398 – 1410, začínají prvním aktem, při němž byl Hus promotorem. Jejich autora z nich poznáváme ze stránky, která nám obvykle uniká, skryta za představou o vážném a přísném kazateli a karateli soudobých mravů, nadto ty dřívější z nich nám ukazují Husa z doby, kdy dosud nestál v čele reformních snah. Některé prvky v nich dokreslují mladého Husa, jak jej znají čtenáři jeho českých spisů, v nichž se několikrát sebekriticky vrací ke svým studentským létům. Hus jako promotor je družný a vtipný člověk, o málo starší kolega svých žáků, které dobře znal a s nimiž leccos prožil. Texty jsou protkány humornými narážkami na to, jak student vypadá, jak se obléká, na dobré i špatné vlastnosti kandidátů, vyprávěním (často jen v náznaku) o drobných příbězích ze studentského života.

Husovy rekomendace nejsou ovšem nijak zvlášť originální, jejich stavba a jejich tón se neliší od jiných univerzitních projevů v dané době; můžeme se o tom přesvědčit již tak, že si přečteme projev, který pronesl při bakalářské determinaci samotného Jana Husa na podzim roku 1393 Jan z Mýta, Husův učitel.¹⁶⁰ Přesto má četba Husových rekomendací nemalý význam pro celistvější poznání Husovy osobnosti, a má také zvláštní půvab, kouzlo neočekávaného.

Styl Husových promočních projevů stejně jako některých částí jeho slavného kvodlibetu z ledna roku 1411 se může přičítat běžné představě o středověké literární produkci, zvlášť o písemnictví latinském, nemluvě o výtvorech, jejichž autory jsou teologové. Překvapuje nejen již zmíněnou lehkostí a nedostatkem vážnosti, často jen zdánlivým, ale také tím, co texty prozrazují o autorových literárních znalostech,

160 Výbor z české literatury doby husitské I, Praha 1963, s. 75–80, přel. B. Ryba.

tedy tím, co se v nich cituje. Víme přece, že přední autoritou středolatinského autora je Bible, pak přicházejí na řadu autoři latinské, někdy i řecké (v latinských překladech) křesťanské literatury pozdní antiky a raného středověku a pak autoři středověku zralého; stručně vyjádřeno vedle Bible jsou to spisovatelé latinské patristiky a scholastiky, popřípadě ještě texty kanonického práva. V Husových promočních projevech – ostatně stejně je tomu v obdobných textech jiných autorů – je Bible pramálo, převahu mají jiné autority: ze středověkých to většinou nejsou teologové a filozofové, spíše světští autoři, básníci, satiričtí kritikové se zvláštním humorem, různá alegorická vyprávění, a pak, a právě to by mohlo překvapovat nejvíc, je zde množství autorit antické latinsky psané literatury: setkáme se nejen s Boethiem nebo Cassiodorem, jejichž tvorbu již poznamenal křesťanský pohled na svět, ale také a dokonce častěji s Ciceronem, se Senekou, s Valeriem Maximem, z básníků s Vergiliem, Horatiem, Ovidiem, se satirikem Persiem. Bohatý je, jak lze očekávat, výskyt citátů z latinských překladů Aristotela. Jsme zde svědky toho, že středověk toho o antice a o její literatuře věděl vlastně hodně, i když za prvé – středověký vzdělanec měl v povědomí odlišný soubor antických textů než jak je tomu u nás, a za druhé – neznal tyto autory z přímé četby, ale z antologií a sbírek citátů. Názorně to můžeme v našem případě pozorovat na Aristotelovi: vidíme, že Hus patrně užíval sbírky „Auctoritates Aristotelis, Senecae, Boethii“, jejíž text nacházíme hned v několika rukopisech pražských středověkých knihoven.

Méně překvapí hojnost gnómických citátů, přísloví, většinou známých z pozdně antické sbírky Catonis *Disticha moralia*, Catonova disticha. A spíše v oblasti žertovného se pohybují etymologie, jimiž si promoční pohrávali se jmény budoucích bakalářů a magistrů. V našich textech se takto vykládají jména Martin a Jan Černý (Niger). Středověká etymologie je ostatně specifickým úkazem, není to lingvistická disciplína, nýbrž prostředek buď argumentace (v traktátech a polemikách), oslavy (v legendách) nebo zábavy, jak je tomu např. právě v promočních řečech. Ježto je funkce středověké etymologie takováto, je většinou lhostejné, do jaké míry je výklad daných jmen fantastický. K oživení textu slouží také české výrazy („dej nebo sám vezmu“, „an se šklebí jako čert železko nalez“). Promoční řeč pro Martina z Kříževců (*Filius esto bonus*, „Buď dobrým synem“) začíná konstatováním, že je zima, že sněží a je zamračeno; jako bychom viděli Husa u pulpitu, jak se při řeči tu a tam podívá z okna a tento motiv na základě toho, co venku vidí, rozvíjí. U některých míst těchto textů najednou narazíme na motiv, který známe odjinud a ve středověké literatuře bychom jej nečekali. O kukačce se dočteme, že lidem, kteří se jí na to ptají, prozradí, kolik let ještě budou žít; Hus také svému publiku povypráví příběh, který byl sice těm, kdo i ve středověku četli římského klasika Horatia, znám z této četby, my jej ale známe spíš z Medvídky Pú: o syslu, který vlezl do sýpky úzkým vchodem, naplnil si břicho a nemohl se pro tloušťku dostat zpět; a také se dozvíme, že výrok „jedna vlaštovka jaro nedělá“ se může najít již u Aristotela.

V našem souboru jsou rekomendace jednak pro bakalářské promoce, *determinace*, jednak pro promoce magisterské, *incepce*. Absolvent bakalářského stupně studia je tedy *determinant*, uchazeč o magisterium *inceptor*. Tyto výrazy v překladu většinou nahrazujeme takovými, jež jsou čtenáři bližší, např. „uchazeč“, „kandidát“, „budoucí magistr“. Promoce měla několik částí, postup incepcce se od postupu determinace lišil pouze v detailech: nejprve měl uchazeč řešit spornou či spíše ošemetnou otázku (sofisma), již mu promotor předložil, poté řešil kvestii – otázku, při níž bylo třeba podat důvody a doklady z Bible a z autorů pro i proti a rozhodnout buď pro kladnou nebo zápornou odpověď, poté složil přísahu a nakonec, jako třetí část promočního aktu, pronesl promotor svou rekomendaci, pochvalnou řeč. (Z toho důvodu začínají některé rekomendace obraty např. „a teď, za třetí...“, „za třetí nyní zbývá...“)

Rekomendace, které zde podáváme, nepředstavují zdaleka všechny Husovy promoční řeči; ty, které už přeloženy byly a jsou tedy v češtině dostupné jinde, zde tištěny nejsou. Těchto projevů, jež je možno víceméně bezpečně spojit se jménem M. Jana Husa jakožto promotora, se v rukopisech dochovalo celkem dvanáct,¹⁶¹ my přinášíme šest dosud nepřeložených. Pět kusů přeložil Evžen Stein v knížce M. Jan Hus jako univerzitní rektor a profesor,¹⁶² šestý Bohumil Ryba v prvním svazku Výboru z české literatury doby husitské.¹⁶³

Husovy promoční promluvy byly totiž v rukopisech nalezeny, identifikovány a popsány ve dvou fázích. Nejprve otiskl čtyři z nich Konstantin Höfler¹⁶⁴ a jednu další v roce 1914 Jan Sedlák.¹⁶⁵ Jsou to promluvy s tematy *Recte vivas* („Správně žij“), *Quere quid sit virtus* („Hledej, co je pravá ctnost“), *Instrue preceptis animum* („Učením vzdělávej ducha“), *Quere bonos mores* („Hledej dobré mravy“) – až posud edice Höflerovy, a *Discens factus est sciens* („Učící stal se vědoucím“ nebo „Kdo se učil, umí“) – edice Sedláková. Těchto šest rekomendací přeložil Milan Svoboda a po něm Evžen Stein. Poté v roce 1947 našel v pražském univerzitním rukopise X C 3 dalších sedm Husových promočních projevů Bohumil Ryba a vydal je v Listech filologických:¹⁶⁶ *Studuit agere* („Snažil se činit“), *Fulget virtute modestus* („Skromný ctností se třpytí“), *Veniat cuculus* („Ať přijde kukačka“), *Proice omnia ista* („Tohle všechno odhod“), *Filius esto bonus* („Buď dobrým synem“), *Forcia adversis* („Ke všem obtížím stavte se čelem“), *Si vultis nihil timere* („Nechcete-li se ničeho bát“).

161 K eventuální třinácté a čtrnácté (*Da adverbia, Principatus virum ostendit*) viz dále pozn. 164.

162 Praha 1948, z pozůstalosti E. Steina zveřejnil a k vydání připravil B. Ryba; již dříve byly přeloženy M. Svobodou v Sebraných spisech M. Jana Husí, vyd. V. Flajšhans, Praha 1904. Jednu z promluv (*Recte vivas*) ještě dříve přeložil a několikrát tiskl V. Flajšhans.

163 Výbor z české literatury doby husitské I, Praha 1963, s. 94–99.

164 Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung II, Wien 1865, s. 95–112; přesněji šest, ale projevy *Da adverbia* a *Principatus virum ostendit* se dnes za Husův text nepovažují.

165 Studie a texty k náboženským dějinám českým I, s. 124–128.

166 Nový Hus. Nepoznané universitní projevy Mistra Jana, Listy filologické 71, 1947.

Z této druhé série byl dosud přeložen jen jeden kus, *Fulget virtute modestus*, a to samotným editorem Bohumilem Rybou ve Výboru z české literatury.¹⁶⁷ Tak zbylo pro český překlad šest Husových promočních projevů, a ty v tomto souboru přinášíme.

Novou edicí všech známých Husových promočních projevů (včetně sporných *Da adverbia a Principatus virum ostendit*) je publikace Anežky Schmidtové (– Vidmanové) *Iohannes Hus, Magister Universitatis Carolinae, Positiones, recommendationes, sermones* – M. Jan Hus, Universitní promluvy, Praha 1958. Tato edice byla základem tohoto překladu a celou knihu Anežky Schmidtové doporučujeme čtenářům pro důkladnější poučení o jednotlivých rekomendacích (zejm. s. 220–229), zvlášť o těch z první, Höflerovy (event. Sedlákovy), editorské série, jejichž překlad zde nepřinášíme. Naše překlady jsou v záhlaví vždy doprovozeny znovu údaji o obou edicích, Rybově i A. Schmidtové, o datu, o rukopisném dochování a o adresátu promoční pochvaly, bakaláři (determinantovi) nebo magistru (inceptorovi), pokud jsou jejich jména známa.

Přehled textů rekomendací, jejich edicí a překladů (chronologicky podle pravděpodobného data Husova vystoupení, tučně jsou vyznačeny kusy v tomto souboru přeložené):

1. ***Studuit agere*** („Snažil se činit“, postní období 1398), vyd. B. Ryba, překlad zde
2. *Discens factus est sciens* („Učící se stal se vědoucím“, nověji spíše „Kdo se učil, umí“, 9. III. 1399), vyd. J. Sedlák, přel. E. Stein
3. ***Fulget virtute modestus*** („Skromný ctností se třpytí“, 22. I. 1400), vyd. i přel. B. Ryba
4. ***Veniat cuculus*** („Ať přijde kukačka“, 15. VII. 1400), vyd. B. Ryba, překlad zde
5. ***Proice omnia ista*** („Tohle všechno odhod“, brzy po r. 1400), vyd. B. Ryba, překlad zde
6. *Quere bonos mores* („Hledej dobré mravy“, 1401), vyd. K. Höfler, přel. M. Svoboda, E. Stein
7. ***Filius esto bonus*** („Buď dobrým synem!“, 5. III. 1402), vyd. B. Ryba, překlad zde
8. *Recte vivas* („Žij správně!“, snad 1403), vyd. K. Höfler, přel. V. Flajšhans, E. Stein
9. *Quere quid sit virtus* („Hledej, co je pravá ctnost“, 1405), vyd. K. Höfler, přel. M. Svoboda, E. Stein
10. *Instrue preceptis animum* („Učením vzdělávej ducha“, snad po r. 1405), vyd. K. Höfler, přel. M. Svoboda, E. Stein
11. ***Forcia adversis*** („Ke všem obtížím stavte se čelem“, léto 1409), vyd. B. Ryba, překlad zde

¹⁶⁷ Viz výše pozn. 163.

12. *Si vultis nichil timere* („Nechcete-li se ničeho bát“, 6. VII. 1410), vyd. B. Ryba, překlad zde
13. a 14. text jsou Höflerem vydané rekomendace *Da adverbia* a *Principatus virum ostendit* (jen druhá z nich byla přeložena, a to M. Svobodou), u nichž se Husovo autorství spíše popírá.